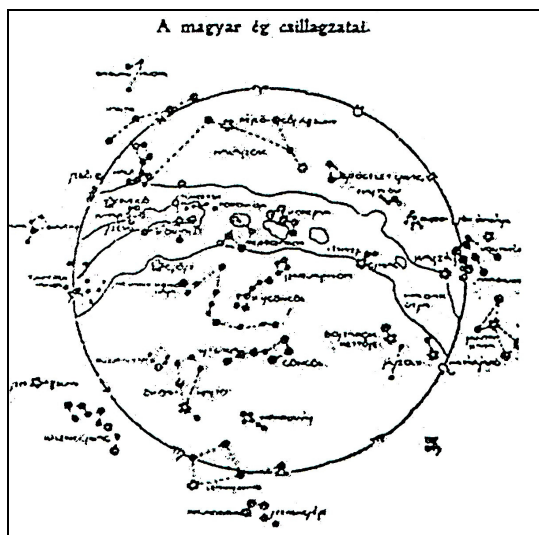

Schalk Gyula

AZ ŐSMAGYAR NÉPI CSILLAG- ÉS CSILLAGKÉP NEVEK

„A Magyar csillagos ég még mindig várakozáson felül gazdag, ha nem gazdagabb más népekénél. Hátha még adtunk volna rá valamit és nem hagytuk volna örökségök és hagyományuk letéteményezése nélkül kihalni azon utolsó nemzedéket is, melyet még a csillagok altattak és költöttek, melynek még a csillagos ég volt esztendőre szóló naptára vagy az éjszaka minden pillanatában megtekinthető égi órája!”

(Kandra Kabos: Magyar Mythológia)

Hetvenöt esztendeje annak, hogy Kandra Kabos leírta a fent idézett sorokat, de talán sohasem voltak aktuálisabbak, mint napjainkban, hiszen „a csillagok altatta és keltette nemzedéknek” ma, háromnegyed évszázaddal az ősmagyar égbolt nagy kutatójának munkássága után már a nyomait is alig találjuk széles e hazában. Ma még inkább félok, hogy az ősmagyar csillagos égbolt összes lakóival együtt a feledésbe merül. Tudják ezt mindazok, akik akár a nyelvészet, akár az etnográfia, akár a csillagászat oldaláról közelítik meg a kérdést.

A népi csillagnevek etnológiai és mitológiai felhasználásának nagy úttörői jobbra a múlt században dolgoztak. *Ipoly Arnold* 1854-ben jelent Magyar Mythológiája harmadszor és utoljára 1929-ben hagyta el a nyomdát. Műve annak idején sok vitát váltott ki, de a maga nemében napjainkig páratlan vállalkozás a magyar mitológia

megírására. Elődje és kortársa is *Kálmány Lajos*, akinek tanulmányai és kutatásai ma már szinte hozzáférhetetlenek. *Lugossy József* *Popularis Astrognosis* (Ősmagyar csillagisme) című sokáig csak kéziratos művében közel 300 olyan csillag- és csillagképnevet sorol fel, amelyeknek a jelentése és beazonosítása mind a mai napig szinte lehetetlen. Sok érdekes adattal bővítette a magyar égbolt mitológiai vonatkozásait *Dr. Berze Nagy János*, az 1946-ban elhunyt kiváló mesetudós, akinek *Égígérő fa* című munkáját a Pécsi TIT Szervezet adta ki 1961-ben. Napjainkban *Dr. Mándoki László* végez igen kiterjedt csillagnév-kutatást. Különböző szakfolyóiratokban meglehetősen szétszórt az idevágó irodalom. (Ezúttal a külföldi irodalom felsorolását mellőzzük. A legjelentősebb nemzetközi munka e téren *Thompson Motif-Index* című hatalmas munkája, melyben a folkirodalom idevágó részének is jelentős hely jut.) A hazai ősmagyar csillagos égbolt nagy összefoglaló feltérképezése azonban késlekedik. Pedig fiatalságunk előtt már azok a fogalmak is ismeretlenekké váltak, amelyeket az eddigi kutató munkák nagy erőfeszítések árán tisztáztak. Ennek egyik oka, hogy az erre vonatkozó munkák nagy része alig hozzáférhető. A másik ok pedig — ami egyben az egész téma kutatására visszahat —, hogy mai gondolkodásunk már jelentősen elüt az ősmagyar égboltot benépesítő fogalmaktól és képzetektől. Még akkor is, ha a csillagos égbolt egyre erősebben vonzza a technika és az űrkutatás nagyeredményei révén ifjúságunkat. Aki az ősmagyar csillag- és csillagképnevekből szeretne valamit átmenteni az utókorra, annak a szó szoros értelmében utolsó pillanatban kell kopogtatni azoknál az öregeknél, akiknek apját és anyját és nagyszüleit még valóban a csillagok altatták és keltették.

A magyar csillagos égbolton támadt űrt akkor tapasztaltam, amikor a *FÖLD ÉS ÉG* című folyóirat hasábjain az utóbbi néhány év során megkíséreltem feldolgozni a csillagos égboltot a csillagképek sorrendjében. Ami e munkában legin-

MAGYARSÁG ÉS A CSILLAGOS ÉG

kább hiányzott: az egyes csillag- és csillagképnevek *magyar mondabeli háttere*. (A klasszikus égbolton ugyanis egész mondakörök elevenednek meg az égbolton. Pl. Androméda-mondakör.)

A következőkben az ősmagyar csillagos ég általános leírását követően szeretném bemutatni a rendelkezésre álló népi csillag- és csillagképneveink saját felfogásom szerinti témakörökbe való csoportosítását is. Meggyőződésem ugyanis, hogy ilyen módszert követve számos következtetést vonhatunk le őseink mindennapi életét, világképét, szokásait, vallási képzeiteit és érzelemlátását illetően is.

AZ ŐSMAGYAR CSILLAGOS ÉG

Az égbolt isteni mivoltának őshite valamennyi nép hagyományában fellelhető. Még akkor is ha a csillagokat és csillagképeket ma már nem személyesítjük meg, szólásainkban, *nyelvünkben* él a tudat, hogy az égbolt az istenek, hősök, táltosok és mesebeli állatok lakhelye volt egykor. Él ez a tudat a napjainkban hivatalosan használt csillag- és csillagképneveink alapján is, jóllehet születésük óta nagyot haladt előre a világ, ezekben is a régi népeknek az égbolthoz fűzött elképzeléseik, meséik, mítoszaik tükröződnek.

A csillagok még az űrkorszakban is *járnak, kelnek, nyugszanak* és *futnak* a nyelvünkben, mintha lábuk lenne, mintha személyek lennének. Ugyanezt teszik a csillagképek és többi égitestek is. Való igaz, hogy — amint azt Kandra Kabos annakidején írta — bár több mint ezer éve annak, hogy az égbolt megszűnt az ősvallás bibliája lenni, fogyatékos töredékeiben mégis sejthetjük, hogy az elmúlt századok képzelete az egyes csillagokban és csillagképekben az istenek palotáját, kertjét, asztalát, szemét, ujját, vetését és szerszámaikat véli felismerni. Sajnos azonban csak töredékeket sejtünk abból a magyar égből, amely a honfoglalás táján és azt megelőzően a magyarok képzeletét foglalkoztatta.

A csillagos égbolt ábrázolásának története nagy korszakai közül főként az arab és görög korszak volt az, amely rányomta bélyegét a magyar csillagos égboltra is. Sorra átvettük a görög és latin csillag- és csillagképneveket, amelyeket ők az araboktól kölcsönöztek. A kereszténység felvételével az egykori ősi égbolt csillagképei kiszorultak, és helyüket végképp betöltötték az új elnevezésű, az ősmagyarok számára bizonyára ismeretlen istenek és hősök képei az égbolton. A magyar mondavilág hősei, félistenei az egykori nemzetalapító hősök, akiknek csillagai és csillagképei lehulltak az égről, azonban még sokáig éltek a nép képzeletében. Élnek még ma is. Éltek a múlt században is. Ugyanakkor a kérdés egy meglehetősen nehéz oldala, hogy bár sokan emlékeztek eredeti ősi magyar csillag- és csillagkép-elnevezésekre, azok egy tekintélyes részét nem tudták azonosítani. Vagy ki tudja ma már megmondani, melyik volt a „Magyarok csillaga”? (Egyes kutatók szerint a fényes Jupiter bolygó.) Így megint csak igaz, hogy ősvallásunk csillagokból és csillagképekből festett égi krónikás könyve már csaknem olvashatatlan a számunkra.

Amikor e sorokat közzétesszük mintegy fellevenítve és összefoglalva a kérdést és a nehézségeket, talán újabb lelkes híveket is toborozhatunk a rendkívül izgalmas kutatómunkára. Ezt ugyanis ma már még a múlt századnál is nehezebbnek ítéljük.

AZ ÉGBOLT

Csillagászati értelemben az égbolt *látszatjelenség*. Szemeink mélységérzetének hiánya okozza, hogy a csillagokat különböző fényességük ellenére is egyforma távolságra látjuk mintegy az éggömbre „függesztve”. Ugyancsak látszatjelenség az égbolt napi és évi forgása is. Az előbbi a Föld tengelyforgásának, az utóbbi a Nap körüli keringésünknek a következménye. Ezek a tények azonban a régi népeket a csillagképeik megformálásában és elnevezésében természetesen nem befolyásolják, az égboltról alkotott általános nézetekben sem.

Az égbolt az összes misztikus hitképzetre igen nagy befolyással volt az idők folyamán. E Föld feletti félgömb nemcsak az istenek lakhelye, de egyben az a terület is, ahonnan az ember az élethez szükséges feltételeket: a fényt, a meleget, a világosságot nyeri, és amelynek napi forgásához igazítja teendőit, amely szerint számítja az idejét, és nem utolsósorban amelyből a jövőjét próbálja minden nép és minden korban kikövetkeztetni.

Nyelvünkben igen finoman megkülönböz-

tetődik az egész Földet beborító légkör (firma-mentum), valamint a világosságtól (lux), égéstől (ardet), a láng fényétől és ragyogásától kölcsönzött jelentésű égbolt. Az égbolton minden ég, fénylik, ragyog. Minden fény és világosság ősforrása az égbolt. Van azonban egy másik vallási értelemben vett egünk is, és ez a mennyország, az üdvösség helye. A német *himmel* mellett legfeljebb a szansz tájnyelvben előforduló *hevan* valamint az angol *sky* és *heaven* ismer ilyen kettős értelmet. Az ősmagyar ég azonban főként a nagy hősök, elhunyt hősök és istenek lakhelye, amelyet a *Tejes út* (Tejút) köt össze a Földdel.

CSILLAG- ÉS CSILLAGKÉPNEVEK

A honfoglalás körüli magyar csillagos égbolt leginkább a Kalevala csillagos égboltjához hasonlíthatott. Az északi néphagyományok a csillagok megszemélyesítésének emlékét tárják elének. A keleti hagyományok a nomád étellel kapcsolatos csillagnevek és népszokások formájában tükröződnek felénk. Keleten a civilizáció még napjainkig is csak részben emésztette fel az ősi nyomokat. (Nem véletlen, hogy kutatóink egy része a távoli Mongóliáig utazik ősi csillagneveket gyűjteni.)* E régi népek csillagászati ismeretei apáról fiúra szálltak. Életüket az égitestek mozgásai determinálták, hitük szerint az égbolt szellemekkel van benépesítve, akiknek befolyása alatt áll minden földi élőlény. Így lelküket is determinálta az égbolt.

A csillagnevek összefüggésben álltak az ember szükségleteivel. A Sarkcsillagot, amely már akkor is irányjelző pl. VASTUSKÓ-nak nevezik. A Vénuszt PÁSZTOR-nak, mert akkor jön fel, amikor a nyáj legelni indul, vagy amikor hazatér. A Nagy Medve HÉT FARKAS, amelyek egy szürke

és egy fehér lovat kergetnek. A Pleiadok (Fias-tyúk) neve náluk VAD JUHOK, és a néphit szerint, amikor nem láthatók, a földi juhoknak hoznak takarmányt. A Tejút A MADARAK ÚTJA, amelyen északról délre költöznek a madarak.

A török-tatár népek szerint a Sarkcsillag ARANYKARÓ, VASKARÓ. Látszólagos mozdulatlansága miatt. Annak a két csillagnak a neve pedig, amely a Kis Medvében a Sarkcsillagtól messzebbre esik, KÉK SZÜRKE és LISZTES SZÜRKE a neve (ló). A köztük levő három kis csillag a KÖTÉLCSILLAG, amellyel a lovak a VASKARÓ-hoz vannak kikötve. A NAGY MEDVE ebben a felfogásban HÉT RABLÓ, akik a lovak után ólálkodnak. Sajnos, a mi magyar csillagneveinkben az ősnomádnak nem találjuk ilyen világos nyomait. A később szóba kerülő hasonló jellegű csillagnevek jó része is beazonosíthatatlan. Bizonyosra vesszük azonban, hogy az ősmagyar csillagtiszteletről az ázsiai népek csillagtisztelete adhat jól körvonalazható hírt.

Északi nyelvrokonaink mindegyikénél feltárhatók az égitestkultusz nyomai (szamojédok, osztjákok, vogulok stb.). A finn mitológiában számos nyoma van a csillagok megszemélyesítésének. A magyar mesék Nap és Hold valamint Szélkirályfiához hasonlóan náluk is háztartása és családja van az égbolt nagy lakóinak. Eszközeik is vannak: Orionnak (Väjnamöjnen félisten) kaszája van csakúgy, mint nálunk. Egyes csillagképek egyes népeknél éppen úgy, mint nálunk tárgyakká válnak, így az araboknál a Göncöl: *Koporsó három siratóval*.

Ez egészen rövid összehasonlítás nyomán is látjuk: az égbolt az egyes népek életkörülményei szerint, hite és elképzelései szerint népesedik be állatokkal, eszközökkel, istenekkel, tárgyakkal.

ŐSMAGYAR IDŐMUTATÓ CSILLAGOK ÉS CSILLAGKÉPEK

A legrégebb csillagos égbolttal kapcsolatos hagyományunk az *időmutató csillagok* sora. Még azon népeknek is, amelyek nem tulajdonítanak nagyobb jelentőséget a csillagképeknek, van időmutató csillaguk és csillagképük. Nálunk is, jelölül annak, hogy népünk életében az időmérés szükségletét a csillagos égbolt fedezte. Ilyen csil-

* Hogy Mongóliában mind a mai napig milyen élesen él a köztudatban az égbolt jelentősége, ere bizonyíték az, hogy a Mongol Népköztársaság egyik legmagasabb kitüntetése ma a „MONGOL NÉPKÖZTÁRSASÁG SARKCSILLAG ÉRDEMRENDJE”. Ezt a kitüntetést kapta meg a legutóbbi napokban Péter János hazánk külügyminisztere. (Lásd: Magyar Közlöny 1973. június 19. 40. szám.). Mongóliában mind a mai napig a szabad ég alatt tenyésztik az állatokat, amelyekkel éjjel-nappal együtt vannak sátozó táboraikban a gondozók. Életükben a csillagos égbolt és a Sarkcsillag pontosan olyan fontos szerepet tölt be, mint évszázadokkal vagy évezredekkel korábban élt őseik életében betöltött.

MAGYARSÁG ÉS A CSILLAGOS ÉG

lagkép a Nagy Medve (Nagy Göncöl) és a vele járó Kisbéres (Alcor). Ennek állásáról a nép pontosan tudja, hogy éjfél előtt vagy éjfél után van-e. Az ősmagyarok is rájöttek arra, hogy az egyes csillagképek egy teljes fordulatot 23 óra 56 perc és 4,09 másodperc alatt tesznek meg. (Persze ezt a pontosságot a nomád népek nem érthették el, ez a Földtengely forgásának pontos ideje.) A csillagképek állása alapján azonban megfelelő gyakorlattal egyórás pontossággal is megállapítható az éjfél előtti utáni idő. A palócföldön: „Kincső” (Göncöl) = az éjszaka órája. De óracsillag még a HAJNALCSILLAG és a VIRRADÓ CSILLAG is. Az előbbi reggel 3 órát, az utóbbi 5 órát mutatott. Egyikük nyilvánvalóan a Vénusz bolygó, amely a Nap előtt kel. A Virradó csillag pontos azonosítására nincsenek adatok. Időmutató szerepük volt még a régi magyarok életében a következő ősi magyar néven szereplő csillagoknak is:

Hajnal hírmondója	Álomhozó csillag
Alkonycsillag	Virrasztó csillag
Esthajnalcsillag	Határjáró csillag
Vacsoracsillag	Éjféli csillag

Pásztorok serkentő csillaga

Közülük bizonyára a Vénusz változatos elnevezéseivel is találkozunk. Hajnalt jelölhettek a Hajnal hírmondója, a Határjáró csillag és a Pásztorok serkentő csillaga. A Határjáró csillag valószínűleg a láthatárhoz közeli, a Nap előtt felkelő csillag lehetett. A virrasztó, az álmhozó és az éjféli csillag az éjszaka közepén volt látható csillagok közül kerülhettek ki.

ÉVSZAKCSILLAGOK ÉS -CSILLAGKÉPEK

Hogy az Állatöv jegyeihez kötötték-e őseink az évszakok bekövetkeztét, nem tudjuk. Bizonyos azonban hogy a csillagképek lassú évi körbevándorlására felfigyeltek őseink is. Feltétlenül évszakokat jelző csillagoknak tekinthetők azonban a következő ugyancsak népi csillagnevek: Kikelet hírmondója (Tavaszi), Rétszaboló (Ősz), Harmatlegelő (Tavaszi), Őszi csillag (Capella), Dérhagyó (Tavaszi), Zúzmarás (Tél), Pünkösdi csillaga (Nyár), Fagyhozó (Tél, kora-ősz), Árpaérlelő (Nyár), Szélvészcsillag (Tavaszi?).

Az évszakok váltakozására való rendszeres fi-

gyelést támasztják alá az évszakokkal járó népi szokások és ünnepek.

A MINDENNAPI ÉLET TÜKRÖZŐDÉSE

Talán egy nép sem írta fel olyan szemléletesen az égboltra a maga hitét, örömét, bánatát, mint éppen az ősmagyar nép, régi elődeink. Ha valaki gondosan áttanulmányozza azt a több száz csillag- és csillagképnevet, amely az ősmagyar égboltból rendelkezésünkre áll, önkéntelenül is fel kell, hogy figyeljen arra, mennyire a hétköznapi élet dolgai és tárgyai, eseményei és állatai ismétlődnek a magyar égbolton. Mintha csak egy, a régi magyar ősök életét változatlanul élő századfordulói magyar tanyára látogatnánk egy Móricz vagy Mikszáth regényben, úgy ismétlődnek az égbolton a délibábos rónaság tájai, halmai állatai és illusztris tisztségviselői is. Nézzük csak a régi magyar csillagnevek sorában a következőket: *Bokor, Hármas halom, Rétlegelő, Vadlegelő, Szolgafa, Pihenő, Kaszás zombékja, Korcsma*. De itt látjuk a *Három malom* és *Négy malom* csillagot is. Vajon mely táján zakatolnak e malmok az égi tájaknak? Van-e, aki meg tudná még mondani? De megtalálunk mindent, ami egy ősi magyar tanya kelléke, és amit általában szerteszét az udvaron és a ház körül megtalálhatunk. Mik ezek? A következők: *Nagy félkenyér* (az Orion öve alatti három halvány csillag, de megítélésem szerint sokkal inkább maga az Orion öve), *Kis félkenyér*, *Nagy* és *Kis ásócsillag*, *Cséphadarócsillag*, *Eke*, *Eke mása*, *Fúrúcsillag* (Sarkcsillag). A Fúrúcsillagot, amint jeleztük a zárójelben, többen a Sarkcsillaggal azonosítják, de problémát okoz, hogy van *Nagy fúrúcsillag* és *Kis fúrúcsillag* is, ebben az esetben nem lehet tudni, melyik lett volna a Kis Sarkcsillag. *Fias emelője* a következő, *Fias kötele* követi. Mindkettő a Fiastyúkkal kapcsolatos és a környékén van valahol. Van az égbolton *Kaptár*, *Háló* (Delfin és a Kiscsikó). Van *Hálócsillag* (ezek az Andromeda csillagkép béta és delta jelű csillagai). A következő csillagnevek: *Kádas*, *Járomszeg*, *Kerek*, *Kapa*, *Kasza*, *Juhászbot*, *Lappantó*, *Láncszem*, *Mérték*, *Nyüst*, *Patkó*, *Ujjas*, *Koldusbot*, *Sarló*, *Szántóvas* megint csak egy-egy kelléke az egykori pusztai élet mindennapjainak. De folytathatjuk a sort *Kamra*, *Fészter* csillagain át és szembealáljuk magunkat a rohanó *Csürhével*, a kapa-

KÖLTÉSNET

rászó *Fiastyúkkal*, amely kotlósként, lehet, hogy az ajtó körül valahol ki van kötve a *Fias kötelével*. Utunkba esik a *Vakondtúrás* is és messzebb a tanyától talán a dombok alján lehet a *Szarvas legelője*, és a *Szarvas nyomdokán* (Tejút) juthatunk el odáig.

Nagyon érdekes ennek a régi magyar égboltnak a társadalmi szerkezete is. Nincs a csillagos égboltot benépesítő élőlények között egy sem, aki messze kiemelkedne soraikból. A magyar ég első benépesítői — a mondabeli hősökön és honalapítókön továbbá a táltosokon túl — egyszerű emberek, a puszták népe társadalmának képviselői, kunyhók lakói. Emberek és tárgyak, akik a mindennapi életben körülvették egymást itt a pusztákon is. Kik ezek? *Bojtárok*, *Bojtár kettőse*, *Béres* és *Kisbéres*, *Cséplő*, *Étekgogó*, *Szilkehordó*, *Ebédhordó*, *Fiaspallér*, *Rosszraébredt juhász* (elszéledt a nyája a monda szerint, és mikor felébredt, utánuk szaladt az *Erdőn át*), *Gyalomverő*, *Gyepűhúzó*, *Halász*, *Kalauz* (a kalauz ősi fogalma bizonyára egészen sajátos és nem a jelenlegi fogalmat takarja), *Telkes gazda*, *Kaszás telke*, *Kaszás gázlója*. Itt van a kaszás (Orion) egész családja is: *Kaszás pallér*, *Kaszás után járó*, *Kaszás emelő*. A kaszások háromféleképpen is megjelennek az ősi égen: *Lámpáshordó*, *Ostoros*, *Ökörkereső*, majd a következő háromas: *Ökörpásztor*, *Ökörhajtó*, *Révész*. Újabb háromas a kaszások elnevezésében: *Róna királya*, *Rónaőrző*, *Rónapallér*. Mindenikük előljárója és a felettük álló földi hatalmasság égi jelképe a *Bírák gyűlése* (A Corona Borealis-ra gondolnak többen). Vajha valaki megrajzolná ezt a csodálatos csillagtérképet!

A következő néhány a megszemélyesítés gyönyörű ősmagyar példáját szolgáló csillagnévnél keresve sem találhatnánk költőibb és mesésebb összeállítást. Szinte megelevenedni látszanak ezek a magyar népmesék lapjaiból kilépő csodálatos szépségű és hangzású nevek és személyek: *Ágas csillag*, *Sátoros*, *Szárnyas*, *Hunyéta*, *Álmatlan*, *Halovány csillag*, *Szóke*, *Hályogos*, *Horgas*, *Gyalog csillag*, *Futó csillag*, *Fürtös csillag*, *Tejfeles*, *Kétkezű*, *Hármas levelű*, *Nehéz lábú*, *Álföldi csillag*, *Délszaki csillag*, *Levegőcsillag*, *Tenger-csillag*.

Vagy a következők: *Aranyhajú csillag*, *Arany-szemű csillag*, *Arannyal versengő*, *Leányszemű*, *Vérrel versengő*, *Kunyhóba tekintő*, *Tengerbe kacsintó*, *Árvaleány pillantása*, *Ködszemű*, *Keresztbenező*, *Vérszemű keresztcsillag*. Többségüknek vonzó és szerencsés hangulatú még a nevük is. Sajnálatos módon hozzá kell tennünk, hogy a felsorolt csillagok legtöbbször nem ismerjük az égbolton való megfelelőjét. A kutatómunka nagyobb részének ma már arra kell irányulnia, hogy megtaláljuk.

Itt említjük meg, hogy a népi csillag- és csillagképnevek kutatástörténeti adatai nem teljesesek. Számos szétszórt adat kerül és kerülhet napvilágra különböző szakfolyóiratokban. Rajtunk múlik, hogy az adatokat összegyűjtjük, elemezzük és kiegészítjük. Annál is inkább, mert az ősmagyar csillagos égbolt nagy áttekinthető feltérképezése még késlekedik. Az egyetlen ősmagyar csillagképeket és csillagneveket tartalmazó csillagtérképet *Toroczkai-Wigand Ede* 1915-ben megjelent *Óreg csillagok* című munkájában találhatjuk. A térképet *Nagy Sándor* rajzolta. Összesen 45 csillag- és csillagképnevet találunk rajta. (15 csillagképnevet, 26 csillagnevet, 1 nevet a Tejútra, és 3 név esetében nem lehet eldönteni, hogy az elnevezés csillagra vagy csillagképre vonatkozik-e.) A térkép lényegében művészi felfogású ábrázolása a magyar népi csillagnevekből és csillagképekből összeállított égboltnak. Hiányossága az, hogy nem tekinthetjük az ősmagyar égbolt hű másának, mivel nem ismeretesek esetleges népművészeti forrásai. Valószínűleg az egyes ősi eredetű csillagképnevek a fantázia rajzai. Valószínű, hogy e figu-

rákhoz egykori őseink főként a mese- és mondvilágban vagy a mindennapi életben előfordult fogalmakat és képzeteket kapcsoltak, és nem vagy csak nagyon ritkán jelenítették meg őket képszerűen is az égbolton. A képszerű megjelenítésnek ugyanis nyomára kellene bukkannunk a népművészeti alkotásokban (faragott vagy festett csillagképfigurák stb.). Nem ismerünk olyan ősi ég-gömböt sem, amelyen az ősmagyar csillagképeket ábrázolták volna, pedig a forgó csillaggömbök a csillagos égbolt ábrázolásának egyik igen fontos és a múlt századig használt eszközei voltak. Mindezek alapján csaknem bizonyosra vehető, hogy néhány csillagképen kívül, amelyek ábrázolását meg is találjuk (Cöncöl, Fiastyúk, Kaszás), az égbolt ősmagyar szereplőit nem ábrázolták őseink. A csillagokhoz kapcsolódó mesék és mondák a szabad ég alatt, a pásztortüzek mellett terjedtek és az éppen elhangzott mese vagy legenda egy-egy hőst, szerszámát vagy állatát közvetlenül vitték képzeletükben az égboltra át anélkül, hogy azokat akár fából megmintázták volna, akár lefestették volna.

ŐSVALLÁSUNK NYOMAI, ÖRÖM ÉS BÁNAT

A magyarok ősvallása körül sok vita támadt a szakemberek között. A kérdés: vajon ősvallásunk sámánizmus volt-e, vagy pedig még ennél is kevesebb értékű babonás jelleget mutató egyszerű természetimádás. A népi csillagnevek arra utalnak, hogy a csillagok az ősmagyarok előtt természetfeletti hatalommal bíró, de *emberszerető* szellemek. *Az ősmagyar égbolt e humanizmusa igen értékes és figyelemreméltó vonás.* Voltak persze olyan csillagok is, amelyekről félni kellett. És a csillagos éghez fűződő különböző *babonák* nyomai még napjainkban is élnek a népképzeletben. Ilyen babona volt (és ma is az) a jövő lehetőségeinek, titkainak „leolvasása” az égboltról. Ez a fajta jövőjóslás nem pontosan azonos a ma is ismert asztrológiával. A bennük való hit a népi mondásokban tükröződik, és még a múlt század végén is sokat lehetett gyűjteni belőlük. Így pl. Kálmány Lajos gyűjtéséből tudjuk, hogy a Szeged környékiek úgy tartották: „Ha Karácsony écczakáján sok csillag van az égen, akkó jó termés lösz, mög jószág is lösz”.

Nagy jelentőséget tulajdonítottak a csillag-

hullásnak is, mely ha sűrű, akkor sok felé esőt jelent, mások szerint szelet. Végzetes a fiataloknál, ha lefut a csillaguk, mert vége a szerencsájüknek. A „Feljött a csillaga” és „Leszállt a csillaga” is arra utal, hogy a szerencse a csillagokba van írva.

Az ősi magyar néphit szerint vannak jó, és vannak rossz csillagok. A mondások napjainkig gyönyörűen tükrözik ezt a hitet: „Rossz csillagok járnak.” „Rossz csillagzat alatt született.” „Szerencsés csillagzat alatt született.” „Rossz a csillagok állása” stb. Akinek jó a csillaga, azt általában irigylik. Az ősmagyar csillagos égbolt szerencse-csillagai közül ma már csak egyet ismerünk egész határozottan, és ez a Nagy nyári háromszöget a Lant, a Hattyú és a Sas csillagképek legfényesebb csillagait összekötő képzeletbeli egyenesek alkotják. A Delfint az ősi magyar hagyomány *Kis kereszt*-ként tartja számon. Ez a csillagkép a vándorok, szegény legények, „lókötők” — tehát még, Uram bocsá, a kisebb tolvajok szerencsecsillaga is volt. A kikötés az volt, hogy mielőtt valamilyen kétes vállalkozásba kezdett a szegénylegény, fel kellett rá pillantani és hirtelen azonnal, egyszerre meg kellett találni. (Ez nem éppen könnyű feladat, mert a Delfin csillagkép csillagai halványak. Szobából, világos helyről kilépve azonnal nem lehet felismerni, hozzá kell szoktatni a szemet a sötéthez.) További szerencsecsillagok még az ősmagyar hagyomány szerint: *Szerencsecsillag, Cigányok*. (Ha csillagkép, akkor valószínű a Sas, ha csak egy csillag, akkor a Sas legfényesebb csillaga, az Atair.) *Kisdedek, Szegény ember szerencséje, Utas ember szerencséje, Kisasszonyok öröme*. Nem túlságosan sok csillag neve utal az öröme és szerencséjére, mutatván, hogy az ősmagyarok élete sokkal több megpróbáltatásnak volt kitéve, mint szerencséjének és örömeinek. Az ősi csillagos égbolt a szegény mindennapokból, a munkával és küzdelmekkel kapcsolatos fogalmakkal volt benépesítve. A szépség és öröm csillagai csak képzeletben a különböző mesehősök odahelyezésével váltak az ég ősmagyar lakóivá.

Van azonban *Bánat* és *Elátkozott csillag* az égen. Van *Fogoly* és van *Magános csillag* is.

És van természetesen a szerelemre utaló csillag is a magyar égbolton. A *Páros* és *Páratlan* csillag feltétlenül ide tartozik. („Páros csillag ritkán ragyog az égen.”) Időközben kiderült, hogy nincs igazán ennek a dalnak sem, mert a csillagok több

mint negyedrésze kettős vagy többes csillag, és inkább a magános csillagok a ritkák. Ott látjuk a magyar égen a *Vőfélycsillagot*, a *Nászvezetőt*, a *Máttra szerelmét*, mely utóbbi a szeretet szerencsés csillaga. Van csillaga a *Jámboroknak* is.

A „GÖNCÖL”

A rendelkezésre álló adatok alapján úgy tudjuk, hogy az ősmagyar égbolt ”felső” része a Sarkcsillagra és környékére esett. Ennek is két központi csillagképe a Kis és Nagy Göncöl valamint maga a Sarkcsillag állt az érdeklődés központjában. Minden idők legizgalmasabb ősmagyar mitológiai kérdése: *Ki volt Göncöl?* Akit szinte egyedülálló módon semmiféle megújulás és semmiféle haladás, sem a kereszténység, sem a modern kor nem tudott kiirtani a nép emlékezetéből. (A Nagy Göncöl hivatalos neve ősidők óta Ursa Major — Nagy Medve. Számos nép nevezi egyszerűen Szekérnek, máshol az ősi irodalmakban Kosár a neve a csillagképnek, nálunk magyaroknál emberemlékezet óta Göncöl a neve.) Központi szerepét nemcsak központi fekvése, nemcsak az a tény, hogy hazánkban is és az északi szélességeken állandóan a láthatár felett tartózkodó ún. circumpoláris csillagkép, hanem közkedveltsége és kivételes tisztelete is biztosította. A finneknél *Otava*: főcsillag a neve. Felesége: *Otavar*; az éjjeli tolvajok ellen ő volt a hozzá folyamodók oltalma. Otava olyan volt a finnek ősvallásában, mint a mi Szent Péterünk, afféle mennyországi ajtónálló.

Nálunk magyaroknál az egyetlen ősmagyar *félisten*, talán éppen a sokat emlegetett *Magyarok Istene*, a magyarok csillagistene, aki villámhordó szekérével rendre végigdübörgött a *Hadak útján*, a Tejúton. Nevének ősi változatai közül ma a következőket ismerjük: Palóc kiejtés szerint: *KINCSŐ*, szegedi szójárás szerint: *DÖNCÖL*, *DÖNCŐ*. Kálmány Lajos szerint az istennyilákkal terhes szekér. Ugyanő mondja, hogy Szeged környékén soha nem volt használatos a Göncöl elnevezés.

Göncöl kilétét illetően csak a néphagyomány adhat segítséget. Sokak szerint (csillagászok is így hivatkoznak írásaikban és előadásaikban) Göncöl azonos lenne azzal a táltos emberrel, aki a kocsit feltalálta, nagy tudású ember volt, aki beszélt a madarakkal, fákkal és növényekkel (Szent Ferenc?) értette a csillagok jelentését, sok csodát is

művelt, de senki nem látta, miként halt meg. Úgy vélték, az égben tűnt el, kocsival járt, melynek mindig görbe volta a rúdja, és most ezzel jár tovább az égen is. A táltosok létében sokáig hitt a magyarság. Még a múlt században is voltak, akik „láttak” is ilyen titokzatos embereket. Nyilvánvaló, hogy a népképzelet a táltosokat olyan tulajdonságokkal ruházta fel, amely tulajdonságokat maga is szeretett volna megszerezni. Göncölt táltosnak tartja a csallóközi néphit ma is, de ugyanott *Tündérr királyné szekere*-ként is emlegetik. Keresztény korból maradt fenn — de mint más csillagképek keresztény és erőszakolt elnevezései, ez sem terjedt el egészen — a *Krisztus Urunk szekere*, később a *Szent László szekere*, *Szent Mihály szekere* is előfordultak. Szent Péter helyét időnként *Illés próféta* majd *Jónás próféta* is felváltotta.

Hogy Göncöl több, mint egyszerű ember, arra vonatkozóan tájékoztat a néphit véleménye magáról a szekérről. Ez pedig a különböző máig is élő mondásokban nyilvánul meg. Szeged tájékán azt mondják: „Ojan nehéz, mint a Döncöl szekere.” Vagy: „Nehéz vagy, mint a Döncölszekér.” „A Döncölszekér húzza az egész eget.” „A Döncölszekér Isten nyilával van tele, sorjában tele rakva.” (Ez utóbbi Kálmány Lajos szerint Szőregen elterjedt mondás). Vajon a mai szőregiek közül akadnának-e még, akik tovább tudnák fejleszteni a szőregi és Szeged környéki felfogásokat a Göncölszekérről? Kandra Kabos már hivatkozott munkájában bájos népmesékkal és hiedelmekkel szolgál a Göncölszekérről kapcsolatban. Közülük idézzük:

„A Döncölszekérbe ökör van fogva három pár; a középső ökörnek a fülében van *Hüvelypici* s onnan hujángat: Cselő, hajszi!”

Értelmezéséhez tudnunk kell, hogy a csillagkép enyhén hajló „rúd”-jának középső csillaga a Mizar mellett szabad szemmel is látszik egy nagyon halvány piciny csillag. Ez az Alcor. Legújabb kutatások szerint a Mizar az Alcorral hetes csillagrendszer alkot. Az Alcor magyar nevei: Béres, Kisbéres, Ostoros. Főként mert a Göncöl rúdját nálunk is összekötötték sokan a szekeret húzó ló fogalmával. Az Alcor az éleslátás próbájának is tekintik. A Mizar érdekes módon arab elnevezése alapján: *Al anak al benat* a gyászszolással és gyászolók fogalmával is összefügg. (Latin: *miseria* = nyomorúság.) A Mizar volt az

első kettőscsillag, amelyet Riccioli olasz csillagász felfedezett. (Mindezek után nem lehet kétséges, hogy a néphit szerinti Hüvelypici nem más, mint az Alcor.)

Az ősi magyar néphit szerint nagyon is hozzá van kötve a Göncölnél a világ sorsa:

„A Döncölszekér húzza az egész világot, a cigány gyerök ugrál az ökörré, oszt leesik mindég; mikó a középső ökörré úgy rá bír ugrani, hogy nem esik lé, akkó elvesz a világ.” Nem lehet nem észrevenni, hogy a magyar ősképzelet elsősorban ökört képzelt a szekér elé, és nem lovat.

Magának Göncölnél mindenféle égi alkalmatlósága van. Ezek is ott vannak az égbolton körülötte: *Göncöl koszorúja*, *Göncöl lánc*, *Göncöl szé-rúje*, *Göncöl terítője*, *Göncöl vágása*. Van tehát földje, gazdagsága, és van *Göncöl pallérja* is. És van a magyar népképzeletben *GÖNCÖL MÁSA* is, mely nem más, mint a Kis Göncöl. Ez a Tündérkirályné szekere is egyben, amellyel a néphit szerint Jézust ajándékozta meg annakidején.

Arra is van ősmagyar magyarázat, miért is volt görbe a Göncöl rúdja: azért, mert mikor a Kis Göncölnél Jézus visszafelé ment a Tejúton, kátyúba került a kocsis, és elgörbült a rúdja. Mások szerint nagyon meg volt rakva kenyérrel, cethallal(!) és morzsalékkal.

Ezek a képzetek már a keresztény kor elképzeléseinek és az ősi elgondolásoknak a keveredéséből születtek.

A hagyományok azt igazolják, hogy őseink képzeletét igen csak izgatta a Föld és az ég „középpontjának” a kérdése. Az ég közepét az „Ég köldökének” tekintették — mintha ember lenne. Az ég köldöke tulajdonképpen a Sarkcsillag volt. A Sarkcsillag volt a „felső ég”-nek az a másik nevezetes pontja, amely foglalkoztatta őseinket.

VILÁGOSZLOP, VILÁGFA, VILÁG KÖZEPE ÉS A SARKCSILLAG

A Sarkcsillagnak a különböző népeknél betöltött igen fontos szerepéről meglehetősen bő irodalom áll rendelkezésre. Ez az irodalom azonban elsősorban csillagászati és navigációs vonatkozású. Néprajzi, mitológiai vonatkozású adatunk már kevesebb van. Van azonban annyi mindenképpen, hogy megállapíthatjuk: igen jelentős szerepe volt a Sarkcsillagnak ilyen vonatkozásban is. A leg-

több északi nép „*Oszlop*”, „*Világ oszlopa*” elnevezést használ. E népek az égboltot egy hatalmas tartóoszlopra szerelten képzeltek el, a csillagokat pedig az égboltra erősítve. Összefüggés mutatkozik a magyar népnél is megtalálható „Világ közepe” és a Sarkcsillag között. Sok város és falu lett „Világ közepe” őseink képzeletében. Így: Cinkota, Kóly, Boldogasszonyhalma, Tápé, Enying, Kenese, Pécska, Gyula és Gyöngyös is, amint az sok népdalból kiderül. E felfogás alapján készült hazánkban is egykor a „Világoszlop”. E díszes oszlop tartotta az égboltot, tetején van az aranygomb, a Sarkcsillag, körülötte fordul az égbolt. Lent a Föld közepébe nyúlik ez a ház előtti díszes oszlop, ahol egy rézhegyre támaszkodik. A magyarok „Világoszlop”, „Világfa” kultuszára *Berze Nagy János* mutatott rá az *Égigérő fa* című magyar mitológiai tanulmánykötetében.

AZ „ÉSZAKAI SZIVÁRVÁNYTÓL” A SZALMÁS ÚTIG

Talán a Tejút ősi, népi elnevezéseinek irodalma a legnagyobb valamennyi ősi csillagnév-irodalmunk között. Szerencsére a fennmaradt elnevezésekről pontosan tudjuk ebben az esetben, hogy mire vonatkoznak, így a kép is pontosabb, ami az ősmagyar égbolt Tejútjáról élénk rajzolódik.

Az ősi székely monda szerint megfogyott népével hátrálni kényszerült Csaba, s hogy az elveszett haza visszaszerzésére ázsiai rokonaival együtt térhessen vissza, hátrahagyta Erdély határánál őrködni a székelyt. Majd háromszor is visszatér serege egy részével, hogy megmentse az állandóan zaklatott népet. Közben Csaba is meghalt már régen. De a Székelyek járó csillaga nem szunnyadoz, és lobogva viszi a hírt utána a Földről az égi csarnokokba. Már itt lenn utolsó nagy csata készül, amikor egyszerre paripák dobogása és fegyverzörej hallik, s fényes hadak némán vonulnak az égen fölfelé. A testvérek, akik baj idején sohasem késlekedtek, negyedízben sem maradnak el, „Mint hallgatag szellemek hosszú sorban nyomulnak a csillagos égen végig s leszállnak ott, hol a havasok a kék égig emelkednek. Nincsen halandó, ki megállhatna a sebezhetetlenek előtt. Réműlet szállja meg a tenger ellenségét s futnak mindenfelé. A fényes hadak ösvénye pedig, me-

lyet jöttökben és visszatértökben taposának, eltörölhetetlen marad az égboltozaton: az ő lábaik és lovaik patkóinak nyoma az, mit derült éjfeleken mint a tejfehér szalagot látsz tündökleni a magasban, s melynek azon órától h a d a k ú t a a neve a székeleyknél, melyre tekintve megemlékeznek ők Csabáról és hős atyjáról, Eteléről.” (Lugossy József gyűjtése alapján Kandra Kabos nyomán). A Hadak útja elnevezést a külföldi szakirodalom is jól ismeri. A Tejút elnevezései között magyar vonatkozásban ezt említi a legtöbb külföldi forrás. De az ősmagyar elnevezések hosszú sorának pusztá felsorolása is meggyőzhet bárkit arról, hogy az ősmagyarság gazdag hit- és képzeletvilága milyen nagy szeretettel és tisztelettel tekintett a milliárd és milliárd távoli csillag egybefolyó fényeként felénk tükröződő derengő ezüst sávra, a Tejút sávjára:

Északai (Éjszakai) szivárvány

Éjjeli kegyelet útja

Ország útja

Hajnali hasadék

Kerek udvar

Fejér köz

Fejér árok

Isten barázdája

Tündérek útja

Tündérek járása

Tündérek fordulója

Hadak útja

Tejes út

Tejút

Ég útja

Ezüst út

Lelkek útja

Madarak útja

Jézus útja

Szent Mihály útja

Szép asszony vászna

Szalmás út

Szalma út

Cigányút

Cigányok útja

Hajnalszakadék

Ötevény

Szalmahullató út

Polyva útja

Búcsújárók útja

Zarándokok útja

Tél háta

Az elnevezések egy részében más népeknél is ismert nevek vegyültek, de igen sokban eredeti magyar elnevezés képzeletvilág tükröződik. Nincs lehetőség arra, hogy valamennyi elnevezés mondabeli hátterét is feltárjuk. (Sok esetben ez meg sem történt mind a mai napig.) Érdekes azonban a székely monda, melyet Kandra Kabos is idéz. Eszerint:

„A szép asszony hűtlen lón kedveséhez. Ez arcul csapta őt, s letúnt a feneketlen kristálytóban ezt mondván: várhatsz engem ezer esztendeig. A szép asszony most kedvesét ezer esztendő óta várja, éjjelenként kitergetve vásznát s estve reggel a kristálytó vizével öntözgetve azt, mi aláperegven szüli a harmatot.”

(Új Magyar Múzeum, 1855.)

Sok minden volt a Tejút őseink képzeletében. Ez volt az Ég fejér köze, Éjszakai szivárvány, ezen szálltak le hozzánk az istenek, hősök és tündérek is. Itt volt valahol az *Égiek kerek udvara* is. A Tejút környékén találjuk azután a legszebb csillagokból formált *Tündéraszony palotáját*, *Tündéraszony kútját*, *Szépasszony kútját*, *Tündérek táncát*, a *Tündérfő-t*, a *Nagy és Kis Táltost* és a *Bába motolláját* is. (A bába tündér volt a régi nyelvhasználatban.) Azt sajnos nem tudjuk pontosan, hogy kik voltak jogosultak az égi kerek udvar használatára, és hogy e nevek mögött kik lappangtak.

Dr. Mándoki László a Janus Pannonius Múzeum 1962-es Évkönyvében megjelent Szalmásút című írásában részben összefoglalja, részben saját kutatásaival egészíti ki a Tejút népi elnevezéseit és a hozzá fűződő elképzeléseket. Munkája során kartografikus módszert alkalmazva mintegy feltérképezi az országot, és feltérképezi a Tejút elnevezései közül a legjellemzőbbeket. Munkájából kiderül, hogy az ország legtöbb helyén elszórt *szalmából lévőnek képzelik* a Tejutat a mondák alapján. Rigácson (Zala), Szamosháton *polyva* a szétsozott növényi anyag. Kalotaszegen hasonlóképpen. Az ország nyugati részén (Felsőgörzsöny, Baracska, Balatonszentgyörgy, Szaporca és Alsóegerszeg megkérdezettjei) úgy tudták, hogy *pozdorja* hullt

szét a Tejúton. Rigácson és Szakacson szénát tudnak. Kalotaszegen fordult elő, hogy *borsóból* hittek a múlt század végén a Tejutat. Egy másik térképen az került feldolgozásra, hogy ki szórta szét a Tejút mentén levő növényi anyagot. A válaszok az ország 50 községében a következőképpen alakultak: cigányok = 14 községben, a Göncöl szekér vagy utasa = 21 községben, ismeretlen személy = 12 községben, egyéb = 4 községben. Vannak helyek, ahol úgy tartják, hogy az angyalok szórták szét az égen levő szalmát. Bizonyosra vehető — írja Mándoki László is — hogy a magyarság a szalmás út típusú elnevezéseket már a Kárpát-medencében ismerte meg, mint ahogy ez az elterjedési típus mindazon mediterrán földművelő kultúrára jellemző, ahol a létalap a földművelés. Ez a XIII-XV. század közötti időszak, és ekkor kezdik elárasztani Európát éppen Magyarországon át a cigányok is, tehát az összefüggést a cigányok által elszórt szalmára itt kell keresnünk. A keresztény képzeteknek a földművelési képzetekkel való találkozása valószínűleg dél-szláv eredetű.

E rövid áttekintés nyomán is bizonyos, hogy az „Északai Szivárvány”-tól a Szalmás útig megtett út a Tejút elnevezését illetően az ősmagyarságtól napjainkig terjedő hatalmas időt íveli át. Sajnos, az elnevezés-rengetegben sok esetben csak mondatöredékeket sikerül a kutatóknak összegyűjteni. Egyre kevesebb azoknak a száma, akik a gyűjtőknek (a kérdőívekre adott válaszaikban) az adott elnevezéshez a vonatkozó ősmagyar mondát is csatolni tudnák.

Még így is óriási kutatómunkát igényel azonban akár csak a Tejút néprajzi, mitológiai elemzésének folytatása is. Vállalkozó kedvű, csillagászat-, néprajz- és nyelvészetkedvelők előtt alig járt terület.

TÖRTÉNELMI EMLÉKEK

Ma már alig tudunk valamit arról, hogy milyen volt az ősmagyar égi történelemkönyv. Néhány fogalom és csillag-, illetve csillagképnév azonban sejtetni engedni ennek az égi képeskönyvnek a magyarság szempontjából jelentős gazdagságát. Az első és legfontosabb e téren az *Óriás* égi képe, amely rendszerint az Orion csillagképpel azonos. Csillagneveink között megtalálható az

Óriás szemöldöke, az Óriás tenyere, az Óriás táskája, az Óriás verme, az Óriás gázlója, az Óriás kútja. Ki volt az ősi Óriás a magyar nép képzeletében? Mindenekelőtt az ősi kozmogónia egyik szereplője, aki természetfeletti hatalommal bírt, és akinek tulajdonítani lehetett a természetben tapasztalt nagy átalakulások előidézését, létrehozását.

A Föld és a földrészek ebben az ősi elgondolásban az óriás egy-egy testrészéből keletkeztek. Később a nyers természeti erők és elemek megszemélyesítése során ők maguk válnak hatalmas óriásokká, világot rendező erőkké, istenek elleni harcosokká. Oly tulajdonságokkal felruházva, mely tulajdonságok hiányoznak az erők és hatalmasok közötti örök küzdelemnek kitett népekből, mely tulajdonságokat mesehősökre és óriásokra ruháznak, akiknek történeteiben minden lehetséges és minden megtörténhet, ami itt a Földön a tapasztalat szerint nem valósítható meg. Az óriások között is vannak jók és rosszak, vannak, melyek kedvelik az embert és segítik, és vannak, amelyektől félni kell. Vannak óriások, amelyek el akarják nyelni a csillagokat. Az óriások az ősmagyar mondákban többnyire a jókat jutalmazták, és a gonoszokat büntetik, mint a többi mesehősök. Az égbolt óriása *Orion*, az égi vadász a magyaroknál buzogánnyal, vívóállásban áll az égi hatalmaságot és erőt kifejező ugyancsak óriás csillagkép, a Bika előtt. Égi óriásunk a tűz és víz szülötte. Maga az Orion csillagkép ősrégi eredetű. Azon kevés csillagalakzat egyike, amellyel már a Bibliában is találkozunk:

„A ki teremtette a göncölszekeret, a *kaszás csillagot* és a fiastyúkot, és a délnek titkos társait...”

(Jób Könyve 9.9.)

„Összekötheted-é a fiastyúk szálait; a *kaszás csillag* köteleit megoldhatod-é?”

(Jób Könyve 38.31.)

Megszemélyesítése során hősök, történelmi nagyságok jelképévé vált az égbolton. Ez a gyakorlat egyébként nem egyedülálló. 1808-ban néhány tudós azt javasolta, hogy az Oriont nevezzék el Napóleonról. (Flammarion: Újabb Csillagászati Olvasmányok. Napóleon Csillagzat. Bp. 1897.) Történelmi emlékek az égbolton még az ősmagyar csillag- és csillagképnevek közül: *Székelyek cil-*

laga (Szaturnusz?), *Magyarok csillaga* (valószínűleg a fényes Jupiter bolygó). *A Három királyok csillagai* (valószínűleg az Orion három középső csillaga, az Orion Öve), *Szent László szekere* (a Göncölszekér). *Törökországi Döncöl* (a Nyilas csillagkép öt fényesebb csillaga, eredete ismeretlen), *Mátyás király szeme* (nincs azonosítva), *Tatárdulás* (valószínű a Berenice Haja csillagkép), *Bujdosók lámpása* (valószínűleg az Aldebaran), *Vezér, Hadnagy, Hadvezető, Három hadnagy* (valószínűleg a Hattyú csillagkép legfényesebb csillaga és a kereszt alakú csillagkép három következő csillaga, ezek mintegy hadirendbe állva emelkednek fel a láthatár alól). *Pajzstartó, Zászlós, Zászlótartó, Sereghajtó lövő* (ezek is valószínűleg a Hattyú csillagkép csillagai lehetnek az előbbihez hasonló meggondolások alapján). Ezeket egyébként egymás után való felemelkedésük nyomán *Nászmenetként* is számon tartja az ősmagyar hagyomány. Nyilvánvaló történelmi emlék a *Lehel kürtje* és a *Mátyás kürtje* csillagkép, de hogy melyek ezek, ma már senki sem tudja. (Ipolyi Arnold tudni véli egy Bence József nevű győri fuvarostól, akivel 1853 júliusában beszélgetett, hogy a Mátyás kürtje csillagkép három csillagból áll.) Lehetséges, hogy e három csillag megint csak az Orion Öve, és akkor az Orion maga Mátyás, az Óriás szeme pedig a Lugossy József által gyűjtött *Mátyás szeme* csillagcsoport az Orionban. Az egykori néphit szerint Mátyásnak csillagokból csinált az isten mátkát, amint ezt a régi palócdal is mondja:

„Szeretője szép *hajnali* s *ő* esteli *csillag lett*:
láthatod, itt ragyognak a Hollókői vár felett.”

A Tejút *Szarvasnyom* elnevezése a néphit szerint a Hunort, Magort, Borsút és Lászlót vezető vezérállat nyoma.

Égi történelmi képeskönyvünk lapjai még meglehetősen hiányosak. Külön gyűjtőmunkát igényelne országszerte összeszedni a még menthető, történelmi adatokra utaló csillag- és csillagképneveket.

* * *

A magyar néprajz és a magyar mitológiai kutatások egyik máig vitatott és kutatott kérdése: vajon a magyar népszokások és hiedelmek európai eredetűek-e, itt találta-e ezek őst a magyarság a Kárpát-medencében élt népeknél és formálta

„magyarrá”, vagy valóban a messzi Ázsiából hozta magával ide. Mennyire alaposak vajon a honfoglalás előtti magyar hiedelem- és szokáskörökről tartott felfogásaink? Témánkat illetően is fontosak ezek a kérdések, mert ha a népi csillagneveket mint a magyar mitológia egy részét tekintjük, és a nevekben, mondákban az ősvallást kutatjuk, lényegessé válik a lényegtelennek vélhető is. Az utóbbi években újra fellendült magyar mitológiai kutatások nyomán egyre inkább az a vélemény alakul ki szakkörökben, hogy a magyarság egykori hitvilága a vándorlások során a honfoglalásig részre bomlott, sok tekintetben jelentőségét veszítette az ősi hitvilág egy jelentős része és átalakult, beolvadt azokba a hagyományokba és népszokásokba, amelyeket a magyarság a vele érintkező népektől vett át. Újabb szemlélet szerint nem a pogány magyarság hitvilágát kell kutatni, mert azt az említett okok miatt úgy sem találhatjuk meg, hanem a honfoglaló magyarság hitvilágát kell a maga egészében vizsgálnunk, mert ez a hit- és képzetvilág, bár sok nép elgondolásaiból táplálkozott, mégiscsak rétegesen épült fel, és az egyes rétegek visszakövetkeztethetők.

Ha az e tanulmányban felsorolt csillagneveket tekintjük, valóban nehéz lenne hirtelenjében eldönteni, hogy melyik mely történelmi rétegből származik. Egész sor olyan névvel és fogalommal találkozhatunk, amelyik már feltétlenül a letelepedett magyarság mindennapjait és képzetvilágát tükrözi. Nagyon sok a keresztény kor behatása révén keletkezett ősmagyar csillagnév is. Egyre kevesebb végül is azoknak a száma, amelyeket megnyugtató biztonsággal a magyarság legmélyebb történelmi rétegeből származónak tekinthetünk, amelyik biztosan viseli magán a magyar ősvallás nyomait. Csillagnév kutatásunk így döntően aligha szólhat bele a magyar mitológia eldöntendő kérdésébe: vajon sámánizmus vagy természetimádás volt-e az ősmagyarság vallása. Részlettanulmányként azonban mindenképpen gazdagíthatja és gazdagítja is a magyar múlt mese-, hit- és képzetvilágáról alkotott elképzeléseinket. Híven tükrözi helyenként még a társadalmi viszonyokat is, amikor szegény, egyszerű emberekkel népesíti be az égboltot. Rámutat a magyarság nagy vágyaira az égi hősöknek tulajdonított képességek révén. Felsorolja a már minden bizonnyal letelepedett és földműveléssel,

állattenyésztéssel foglalkozó ősmagyarország (honfoglalás utáni magyarság) mindennapjainak legfontosabb tárgyait. Körképét adja annak, mit tartott fontosnak ebben a korszakban a magyar nép, mire volt szüksége és mivel dolgozott. Felvonultatja a magyar mese- és mondavilág hőseit. Páratlan és utánozhatatlan formában oly költői elnevezésekkel és megszemélyesítésekkel él, amelyek minden bizonnyal joggal tekinthetők a régi magyar nép legmélyebb érzelmi világa tükrének. Az ősmagyar csillagképek leginkább abban különböznek a görög-római közvetítéssel átvett arab csillagos égbolttól, hogy még ősvallásunk és mitológiánk nyomait kutatva is a mi égboltunkon elsősorban az *embert, az emberi élet hétköznapjait* látjuk kirajzolódni. Az embert és az ember földi környezetét. Az ember gondjai és örömei, a szegények és gazdagok örök harca tükröződik az ősmagyar égbolton. Nem lehet meghatottság nélkül végiggondolni, miként ismétlődnek az égbolton a magyar szegény nép földi dolgai, az Alföld, az állat- és madárvilág, a földrajzi táj, az állattenyésztés és földművelés eszközei; egy-egy megtörtént eset nyomán lábrakelt monda szegény magyar szereplői (Sánta Kata, Árva Dorka, Lámpáshordó, Étekhordó, Ökörkereső, a nyáját vesztő juhász és az annyiféleképpen megénekelte kaszás ember). Népi csillag- és csillagképneveink sora végül is óriási körképpé tágul: történelmi, társadalmi és vallási képeskönyvvé, melynek betűit a csillagok alkotják. Az ide vonatkozó irodalomban csak nyomokban lelhető fel az a törekvés, hogy az egyes csillagneveket tárgykörök szerint csoportosítsák. A népi csillagneveket rendszerint ABC sorrendben közlik a források. Az egyes elnevezéseket olvasva azonban kívánczik a tárgykörök szerinti szétválogatás. Az általam végzett csoportosítás azon felismerésen alapul, hogy a nevekől kiolvashatók az égboltnak a nép által kitüntetett bizonyos irányai, csillagai és csillagképei. Ugyanakkor az is megállapítható, hogy a nevekben a földrajzi és emberi környezet is tükröződik. Végül a nevek egy részében az érzelmi élet fogalmi tükröződnek. Ennek megfelelően a magyar népi csillag- és csillagképneveket a következőképpen csoportosíthatjuk:

1. *Az égbolt kitüntetett irányai és csillagai:*

Időmutató (óra-) csillagok és csillagképek:
Évszakcsillagok és csillagképek.

Az ősmagyar „felső ég” és Göncöl vidéke.

Az Ég közepe — Sarkcsillag.

A Tejút.

2. *A földi és emberi környezet vetülete az égbolton:*

Mindennapi élet.

Földrajzi környezet.

Eszközök, tárgyak, élelem.

Állatok.

Társadalmi élet és környezet, emberek.

Foglalkozások.

Tisztségek, rangok.

Történelmi emlékek és személyek.

3. *Érzelmi életre utaló elnevezések:*

Öröm és bánat az égbolton.

Ősvallási és keresztény vallási nyomok.

Költészet és mesefigurák.

A rendszerezés valamennyi pontjához bő példát szolgáltatunk az eddig leírtakban. Ha az egyes tárgyköröket táblázatosan feldolgozzuk, és a táblázatokat kitöltjük, teljes mértékben feltérképezhetjük a népi csillagneveinket. Az így megformált égi képeskönyvünk oly vágyakat és készségeket tár fel, amelyek a társadalom fejlődésének mozgató rugói, az értelem és érzelem harmóniájának megteremtésére utaló évezredes küzdelem nyomai rajzolódnak elénk. Emberi mivoltunk, kultúránk és kulturáltságunk egy-egy nyomjelzője minden egyes kép és monda az égen. A magyar népi csillagnevek kutatása során is igazolódik az a csillagászat és a társadalom összefüggéseit kutatók által már régen felismert tény, hogy *az emberi gondolkodás minden jelentős fordulója mögött az ember és az égbolt adott viszonya áll*. Minden korban és minden népnél döntő fontosságú volt a fejlődése folyamán, hogy miként vélekedett a világnak a Földön kívüli részeiről!

És ez az a pont, ahol a szó szoros értelmében gyökeréig nyúlhatunk a népek (a mi népünk esetében is) lelkének, hitének, kozmogóniájának, a nép és az égbolt mindennapi viszonyának. A közvetlen érdekességén túl tulajdonképpen ebben rejlik a népi csillagnevek kutatásának igazi, ma is hasznosítható értéke.

Dr. Gyárfás Ágnes
HÁROM ÓRIÁS ÉS AZ ÖREG KIRÁLY
A NYÁRI ÉGBOLT HÍRES FÉRFI-CSILLAGKÉPEI

Cielo Borealis

(JAN HEVELIUS csillag atlaszai Internet kép)

Molnár Ferkó meséjének végén a három óriás vállalja át a próbatételeket, mert Ferkó a kis kígyó megmentésével már megtette a magáét. Sárkány anyó az égbolt pólusán adta át a gyűrűt s innen, a

sárkány öléből, öbléből indult el visszafelé, hazafelé Molnár Ferkó. Útja során, az induláskor a gyűrűben összezsúfolódva várt sorára a három óriás. Ha ránézünk az április-májusi égboltra, feltűnik, hogy a Sárkány csillagképtől dél-keletre, szinte összepréselődve, egy tömbbe zsúfolódva áll a három óriás a Boötes (Bojtár), a Héraklész (Férfi, a kalászos) és az Ophiuchus (Kígyótartó, Kigyógyító). Május elsejétől július végéig pedig táncolva bevonulnak a csillagos ég színpadának közepére és megjelennek a trónuson ülő öreg király, a Sagittarius előtt. Nyáron a Nyilas csillagkép is jól látható, s így a trónuson ülő öreg király és a három hun óriás nagy jelenete játszódik le a tiszta, nyári éjen.

A pecséthengerek egyik csoportján három vagy négy király vonul fel, kezükben kalászt, virágot, méceszt, vizeskorsót hoznak, ami a rítus ősképét adta. Leginkább kimutatható a ravennai székesegyház mozaik-képsorában, ahol a kiseddel felvonulnak a Három királyok, s a szüzek követik őket hasonlóan a királyokhoz ők is visznek valamit a kezükben.

Ravennai Sant' Apollinare Nuovo templom (Internet)

Jézus Urunk születésekor a csillag nyomán jutottak el a jászolhoz. Aranyat, tömjént, mirhát hoztak ajándékba. A pecséthengereken kalászt, gyümölcsöt, gödölyét tartanak a kezükben. Van

olyan pecséthenger is (KERESZTELŐ című), amelyen még egy újszülött fiúcskát is feltüntettek, mint a megszületett égi királyfit.

Keresztelő

Három lengatyás férfi és egy tónuson ülő nő alakja rituális helyzetkép, mely végig kísérte a történelmet, s máig él a gyakorlatban. Szűz Mária mindig ülve fogadja a Három királyok hódolatát.

Ugyanúgy három lengatyás férfi és egy nő bevonulása, gyakran táncos bevonulása máig él a népi szakralitásban. Pap Gábor talált egy tükröst, amelybe ugyanezt a társaságot karcolták (Pap Gábor: Hazatalálás. 45. old.) a 19. században.

Három magyar pásztor király, aki négy

Elől megy a lány bokkrétával,
mögötte a három pásztor király
(Pap Gábor: Hazatalálás 45. old.)

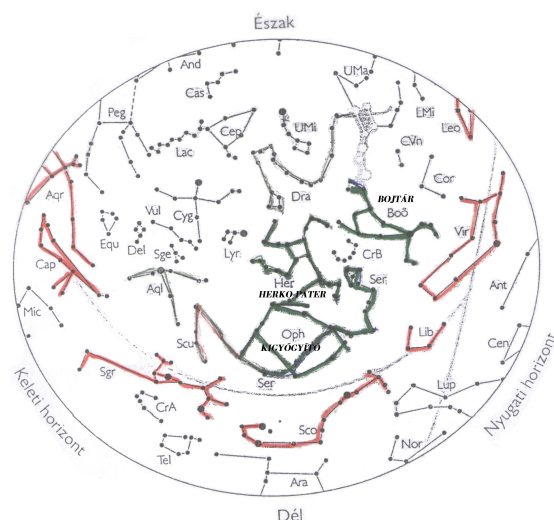
Három királyok különböző formában jelentek meg a történelem folyamán. Láttuk őket Jézus jászola mellett, Gáspár, Menyhért, Boldizsárként, láttuk az almakereki templomban három magyar király képében, kikhez csatlakozott negyedikként a szűzi Imre herceg. Láttuk a pecséthengereken, a Magasságban, amikor hárman voltak, s láttuk azt is, hogy a Magasság baldachinos tróntermében a kalászos Ósanya várta őket. Láttuk azt is, hogy ők vitték a Magasságba a kalászos Magokat az Ósanyának. Ha az Ósanya kezében kalászt tart, az mindig csokorba van kötve. Általában három kalász képezi a csokrot.

A képi megjelenítés változatossága turáni hagyomány, mely minden turáni fajú nép művészetében megtalálható.

Pap Gábor találta meg a Három királyokat pásztor királyi minőségben, akik négyen vannak, mint az almakereki templom magyar szent királyai. A negyedik, az ifjú Imre herceg az ifjúságot, a szelídséget, a női erényeket, a tisztaságot reprezentálja. Ő még Zsenge, mint a félig érett kalász.

Pap Gábor könyvében látott tükrös karcolt ábráján az utolsó (jobb szélső) férfi kezében virágok vannak, az előtte lévő két férfi kalászt hoz. A legelső, a Zsenge legény, aki lány is lehet bokkrétát emel magasba.

Ahhoz, hogy megtaláljuk földi szerepüket, meg kell őket keresnünk a csillagos égen. A kalász, a virág a nyarat idézik, ezért a nyári égbolton keressük a szent hármast, ami négy.

MEGFIGYELÉSRE LEGALKALMASABB IDŐPONTOK

Hónap, nap	Helyi közép idő	Nyári időszámítás
Július 1.	23 óra	Éjfél
Július 15.	22 óra	23 óra
Augusztus 1.	21 óra	22 óra
Augusztus 15.	20 óra	21 óra

BOJTÁR (Boötes)

Cornelius (i.m. 27. old.) nyári égtérképén július 1-től – aug. 15-ig szemlélhetjük a nyári ég tarka abroszát. A Zodiákussal körülvevő szép kerék udvaron három táncoló férfi csillagkép tűnik a szemünkbe: a Bojtár (Boötes), a Herkó-páter (Herkules) és a Kígyógyító (a Kígyóemelő Ophiuchus).

A korábbi időszak egén e három csillagkép bevonulóban van (május 1-től - július 1-ig), éppen

úgy, mint ahogy a tükrös képe feltünteti. Táncolva közelednek.

Ők a nyárt hozó férfiak, akik a tavasz szépségétől átlelkesülve meghozzák a mag nyári, beérett, bő termését. A szélső kalászosban látom a Bojtárt, aki május 1-én delel. Ez a nap a Bojtár korúak kiemelt pillanata. Éjszaka májusfát emelnek szeretőjük ablaka alá, vagy társaikkal közösen állítják a falu közepébe. Felékesítik szalagokkal, s a lányok hajnalba odamennek, s a nekik szóló szalag mellé felakasztják a maguk bokrétáját. Ez a bokréta dönti el, kinek van a faluban igaz szeretője. Ahol olyan magas májusfát állítanak, amelynek lombját a lányok nem érik el, és nem tudnak rá bokrétát akasztani, ott már uralomra tört a teljes patriarchizmus, amelyben a férfi nem igényli a női bokréta áldó, védő erejét, sőt a magáét fitogtatja, mondván, hogy olyan magas fát emeltünk, amely az égig ér, és nem veszik észre, hogy női bokréta nélkül nem lehet a Mennybe jutni. János vitézt egy rózsaszál vezette el Iluskájához, a Boldogság szigetének tiszta távához.

Az égbolt Bojtárja éjféle delelésével noszogatja, sarkallja a mezőn élő pásztorokat arra, hogy ma éjszaka pár órára őrizzék a kutyák a nyáját, mert a faluban van tennivalójuk. Május elsejének hajnala a szerelmesek pillanata, a Bojtár korúak

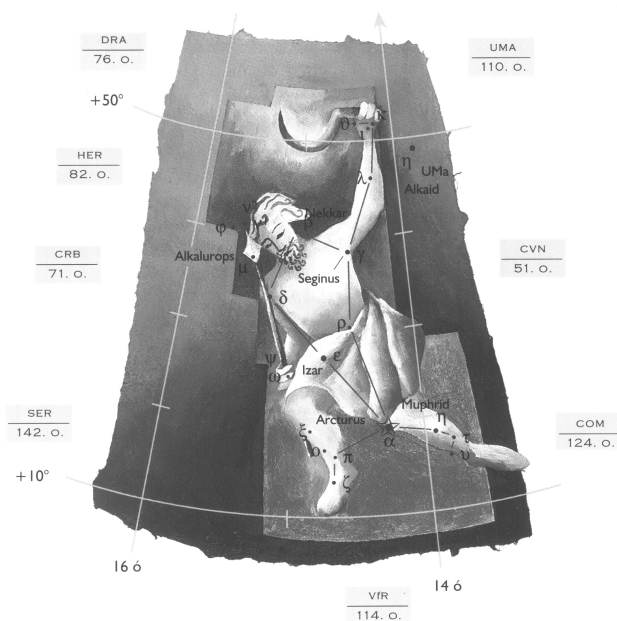
ünnepe.

A májusfa rituáléja férfi és női szerepkörre oszlik. A férfiak felállítják a májusfát, zenével ébresztenek. A lányok csak ezután jelennek meg bokrétáikkal, s ezeket a fára aggatják. Rezeda és tulipán csokrot hoznak általában, de a fiúk mégis fölismerik, melyik az övék, melyiket akasztotta a fára szívük szép szerelme: A bokrétát a kalapjuk mellé tűzik, és általában sokáig viselik, főleg a mezőn élő pásztorok, az égi Bojtár földi fiai.

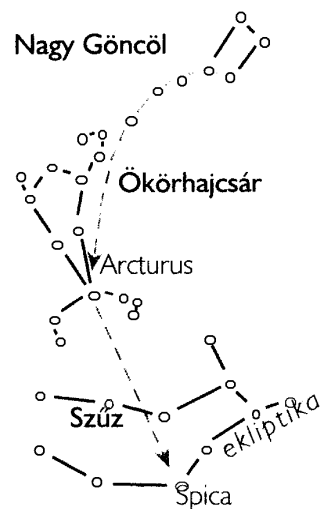
Molnár V. József is pontosan tudja, hogy a virágot, ősi szellemben a lány adja a fiúnak és nem fordítva. Ez a szokás, amely szerint a férfi viszi a virágot a hölgynek a **D Á M Á N A K**, a Sárkány a Dáma legyőzetésétől számított sötét idők terméke. Gesztus a legyőzöttnek.

A Bojtár csillagkép vigyáz a dal, a játék, a szerelem, jókívánság rítusának földi gondozójára, a **R E G Ö S R E**, aki a rítusok tisztaságát is felügyeli.

A Bojtár nem őrizhet medvét, mert azt nem szokták őrizni. Nem hajthat ökröt, mert ökor csillagkép nincs az égen. Bojtár viszont lehet, mert a számadó Isten rábízhatta az égi juhok őrzését.* Van ott elég apró juhocska a Tejúton, akiket terelgetnie kell, hogy a bárányfelhőkről már ne is beszéljünk.

Bojtár (Boötes) Csillagkép (Cornelius i.m. 49. old.)

* (a Boötesz csillagképet Medveőrzőnek, Ökörhajcsárnak is nevezik a Csillagképek kézikönyvében.)

A mezopotámiai kultúrában is találunk „nyá-
jat” a Bojtár számára. A görögök a Kr. előtti szá-
zadokban közvetlenül a Káldeusoktól vették át a
csillagászat tudományát. A Babilonban élő görög
tudós Beroszosz írta, hogy a mezopotámiai csilla-
gászok az Évkört, más szóval az Állatövet (Zodi-
ákus) NYÁJ-nak nevezték. Ezt a nyájat terelget-
hette nyugodtan a Bojtár.

A turáni nép pásztorkirálya nem fikció, ha-
nem élő őshagyomány. Subájuk formájához a Vi-
lágmindenség adta a szabásmintát és a szücsök a
csillagos eget hímezték rá virágmintából. (Pap Gá-
bor: i.m. 99-108 old.) Ne feledjük egy pásztor
tükröséről való az elemzett kép, amely mellé szá-
mos példát állítottunk a folyamközi kultúra pec-
séthengereiről. Megható a hagyomány töretlen
voltával szembesülni. A Három királyokat a törté-
nelem kiforgatta eredeti mivoltából, és népünkől
idegen misztériummal ruházta fel. Csak ritkán tű-
nik elő, kiemelkedő alkotásokon a pártus süveg.
Túl a középkori vallásos kultúra tendenciáján a
mi népünk megőrizte a Három királyok ősem-
lékét, égi származását, s azt, hogy valamennyi

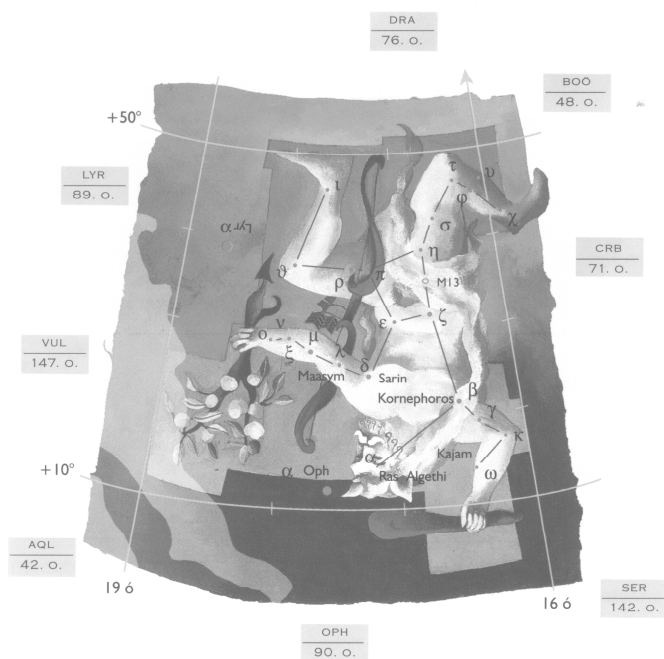
„len gadás hun kagán”.

KALÁSZOS (HERKO Héraklész)

Június 13-án delel az égbolt közepén a Ka-
lászos Herkó (Herkules vagy Héraklész), a férfias
beavatások óre. Próbátételeken töri az eszét. Ezek
vagy erő és erőnléti próbák vagy észpróbák. Az
erőpróba terepe a mező, az aratás, a cséplés, a
betakarítás. Ezek férfierőt próbáló munkák, míg a
női próbátétel ideje a tél. Ezt foglalja össze ez a
kis népdal:

Vagyok olyan erős, mint te
Vágok olyan rendet, mint te!
Ha nem hiszed, gyere, gyere velem,
Próbáld meg a kasza, kasza nyelem.

Vagyok olyan kislány, mint te
Szövök olyan vásznat, mint te!
Ha nem hiszed, gyere, gyere velem,
Próbáld meg a szövő, szövő székem.

Ez a Kr. e. 1400 - 1300-ból szár-
mazó pecséthenger Gilgamesz babilóniai
héroszt ábrázolja barátjával, Enkiduval.
Gilgamest Héraklész előképeként tart-
ják, akit az égbolton a Herkules csillag-
képben látunk viszont.

Herkules Csillagkép (Cornelius i.m. 83. old.)

A Kalászos Herkó (Herkules, Héraklész),
igazi nehéz fiú. Emberfeletti feladatokra is képes.
Molnár Ferkó helyett eleve ő oldja meg egyik tár-
sával a gyémántpalota építését. Ferkó a nehéz
munka alól „felmentést kapott” mert a kis kígyó
melletti kitartásával bizonyította a nagyrahitott

voltát. A Sárkány anyó döntése alapján Ferkónak
csak fuvintania kell, s az égi óriások elvégzik he-
lyette a feladatokat. Az Égi Herkó-páter felügyeli
az emberpróbáló, nehéz kihívásokat. Ferkó helyett
Herkó ...

A görög változatnak, Héraklesznak 12 mun-

kát kellett elvégeznie. Mind a 12 eset visszavezethető magyar népmesei epizódokra. A különbség a görög mítosz-elem és a magyar népmese epizód között lényeges, mert a görög Héraklész munkája céltalan erőpróba, a magyar népmese hőse célja, vágya elérése érdekében hajtja végre a különleges, nehéz próbákat.

Héraklesz nevében a 'kalászos férfi' jelzős szerkezet búvik meg.

PFH **H é R a K L e S Z**
Pöfögő hangzók **F é R f i a K a L á S Z o s**
F e r k ó l e s z H e r a k l e s z

Ezért gondoljuk, hogy Herkules-Héraklész az égi 'Kalászos férfi' görög változata, s 12 munkája azért tűnik fölösleges erőlködésnek, mert a görögök nem értették meg a magyar mesék tendenciáját, s csak a felszínen mutatkozó cselekvésig jutottak el. Héraklésznak el kellett lopnia az Amazonok királynőjének övét. Megtette, ellopta, s ezzel vége, várt rá a következő munka. Infántis Lacika megbízásából ellopta Tündér szép Ilona tükkrét, s tette több generációs cselekménysor indító mozzanata lett, melynek végkifejletében kibontakozott a magyar felfogású megváltás útja és lehetősége (Infántis L. i.m.).

Egyszer élve kellett ellopnia a kerüenneiai szarvast. Miután tettét sikerrel végrehajtotta, s elhozta a királynak a szarvast, a király első dolga volt, hogy vadaskertjében ügyesen le vadássza.

A görögök nem tudták, hogy egy nép életében milyen szerepe van a Csodaszarvasnak, aki fejét hátra fordítva hívja a hősoket, s megmutatja az utat, a hazatalálás útját. A görögöknek a szarvas egy jó vad, melyet nehéz elfogni, de könnyű el ejteni.

A görögök lenyilazták a Csodaszarvast. A lelkét, a csodák magját mi őrizzük a szívünkben.

Még egy hőstettét megemlítjük. El kellett lopnia a Heszperidák aranyalmáját. Meg is tette. Kitépte az egész fát és elhozta a két alma miatt. Emlékezzünk Infántis Lacikára, aki két almát szakasztott le Tündér szép Ilona kertjének aranyalmafájáról, s abból is óriási égszakadás, földindulás keletkezett. Beleremegett az egész Föld. Micsoda kozmikus esemény ez a Világmindenségben. Hát még az, ha az egész fát kitépik.

Mindezen túl a két cselekedet mögötti összefüggés is üzenet számunkra. Tündér szép Ilona aranyalmafája recsegett, ropogott, de a földben

maradt a gyökérzete, tehát megmaradt az újjászületés, a kizöldülés reménye. A Heszperidák fáját tövestől kitépve vitte el Héraklész. Számukra megszűnt egy újabb Aranykor reménye. A magyar mesehős soha nem cselekszik visszafordíthatatlan katasztrófát, biológiai megsemmisülést vagy lelki kiszáradást eredményező tetteket. A négy pásztor királyt ábrázoló tükrösön éppúgy, mint a Magasságosok című pecséthengeren kalászt tart a kezében a magyar hős. Kalással fejezzük ki jelképesen azt, hogy az élet őrzésének feladatát elvállaltuk, a MAG benne van a népnevünkben, földünkben és szívünkben.

Magasságosok

KIGYÓGYÍTÓ (Kígyótartó, Ophiuchus)

Az Ophiuchus görög szó, fáradozót jelent. Ilyen nevű görög mondai hőst nem ismerünk, írta Cornelius a csillagképekről szóló könyvében (i.m. 90-91. old.).

Megérthetjük, a 'fáradozó' fogalmat, ha a mesékben szereplő segítőkre gondolunk. Például a rókára, aki elveszi a kígyóanyától az életvizét és életfűvét, hogy a darabokra vagdalt Bors vitézt ezekkel újraélessze. Gondolhatunk magára a kígyóra is, mert ráfúvással életre kelti a halott királyfit. Fáradozó a hős mellett megjelenő „kisebbik” vagy „nagyobbik szolgál”. Ők mindig táltos tulajdonságúak, a lélek őrei, a test gondozói. Némelyik szolgálta beszél az állatok nyelvén, s tudását kedves gazdája javára fordítja.

A Kígyógyító és Kígyótartó nevek analógiák. Mindkettő a gyógyító emberre utal. A sámánok csillagképe ő, a gyógyító embereké, akik szimbolikus állata a kígyó. Később, a sámánoktól átvették a kígyószimbolikát az orvosok és a gyógyszerészek.

A görög O p h i u c u s szóban mi magyarok talán több értelmet találunk, mint a görögök,

még akkor is, ha tele van 'ph'-val, meg a K helyett C betűvel. Két alapgyök található e szóban. A fiú (phiu) és az Ős (us). Lehet Kus (cus) is a szó befejező gyöke. Így vagy a KUS FIÚRÓL van szó, vagy a FIÚ ŐSÉRŐL, vagy FIÓKák őseről, tehát a fáradozóról, aki segíti, óvja, védi a fiút, a mesék főhősét. Ő a gyógyító embereink égi mása, ő az O k o s f i ú a régi orphichus értelemben.

Később a görögök Aszklépiossal azonosították, sőt botot is adtak a kezébe, melyen két kígyó tekereg. E két kígyó neve C a d u c e u s . Innen ered a zenében a kádencia szó, amely mint gyógyír hat a lélekre. Itt találkozik a táltosok zenéi, költői, mágikus tevékenysége a gyógyítóval. Táltosaink zenével gyógyítottak, és révülésben hallott égi zenét muzsikáltak híveiknek. A zene az ódon KUSOK korában a gyógyítás égi munkájához tartozott.

Első gyöke a ZEN az élet zendülő forrását jelenti a hindu hitelvekben. Aki révül és eljut az ősi kusok kigyógyítójához és odafigyel arra a zenére, amit ott hall, az a zenére gyógyultan tér vissza, s kertjében vagy ruháján megőrzi az élet fűvének emlékét, mint a képen látható legény a csokrot.

Az Orion és a Kigyógyító szoros kapcsolatban állnak egymással. A magyar népmesék kulcsmondatát jelenítik meg az égen. Orion a hős, Kigyógyító a segítő, de szükségük van még egy szereplőre, valakire, aki megöli a hőst, apró darabokra vágja. Nos a csillaghit szerint a Skorpiót bízta meg az ÉG URA ezzel a feladattal. Itt a földön a Skorpió vágja apró darabokra a hős Oriont, a magyarok Nimródjának égi mását, a teljes turáni népcsaládot átfogó égi királyfit. Az égen minden júliusban lejátszódik ez a dráma. Amikor a Skorpió felemelkedik keleten, az Orion összetörve leszáll nyugaton. A Föld azonban körbeforog, s eljön az a kozmikus pillanat, amikor a Skorpió kerül nyugatra, a Kigyógyító keze ügyébe. Ő aztán félrelöki a „gonosz férget” (Cornelius i.m.) és kigyógyítja Orion-Nimródot. Az égen és a mesében mindig győz az igazság.

Negyedik a pásztorkirályok sorában

Jobbról a negyedik, balról az első az a szereplő, aki hasonló a társaihoz, de nem ugyanolyan.

Legszembetűnőbb, hogy tejesképű, nincs bajusza, s a kezében bokrétát tart, kis formás, szorosan kötött csokrot. Ilyeneket akasztottak a lányok a májusfára. Hasonló voltát kihangsúlyozza a többi szereplővel azonos viselet, a mellény, a puska.

Ez a négyes ugyanolyan szent rítus megjelenítője, mint a Három királyok hármasa. Hagyományokat teremtett a nemzeti királyok együttesében. Árpád-kori templomaink nagy falfelületein. Ez a királyi négyes jelenik meg pásztorkirályi leképezésben a dunántúli tükrösön. Nehéz megmondani, hogy szép ifjú vagy egy fiúsan fürge lány vezeti a táncolva bevonulók csapatát, a „lengatyás hun pásztor kagánok” együttesét.

A mezopotámiai pecséthengereken ugyancsak megfigyelhetően egybeesik a negyedik szereplő esetében a nemiség. Különleges megoldást alkalmaztak. A női formákat, arcot és megjelenést rituális szakállal leplezték. Végvári Lajos írt egy érdekes tanulmányt a szakrális álszakáll és a karakter kapcsolatáról (i.m. 584. old.). Szerinte, s gondolatait elfogadjuk, a szakáll fejezi ki a királyi státusz igazi lényegét. A király enzi, pateszi vagy isten helyettese, isten megjelenítője volt. A fiatal arcnak az álszakáll adta meg az isteni karaktert, amely leplezett és tipizált, az isteni típuson belül a turáni AN-ANNA istenség karakterét idézte.

A Táncoló király c. pecséthengeren a királyoknak két oldalt hosszú hajuk van, a legfiatalabb, aki táncol álszakállt visel. A Keresztelő című pecséthengeren a legifjabb király még csecsemő és fiú, s mégis álszakállal mintázták meg alakját.

A királyok bevonulása, sőt mint láttuk gyakran táncolva történő bevonulása a turáni nép lelkületéből előbukkanó őskép, mely uralkodó királyi és pásztorkirályi emlékekben öltött testet.

A női szereplők szakállviseletének oka összefüggést vethet fel a precesszióval is. Amidőn az őskor végeztével a női princípium alámerült és a férfiak vették át a vezető szerepet, a hitéletben ez a váltás nehezen történt meg, vagy talán soha meg sem történt. A vallásos, egyszerű emberek ragaszkodtak az Istenanyához. Krisztus előtt hétezerben sugárzó háromszöggel szimbolizálták a világszülő Boldogasszonyt a Kókénydombi Vénuszt és az alacskai templom-festő 1761-ben ugyanezzel a jelképpel festette fel az Istenanyát a templom királynő kazettájára egy református templomban.

Falvay Károly az Istenanyáról írt könyvében elmondja, hogy a vallásos zsidó szántóvetők életüket is feláldozták inkább, de nem szennyezték be a szombatot, az a s z u r a , az asszony napját, s így ez máig is a hívő zsidók heti ünnepnapja maradt, pedig a héber vallás férfiisten tisztelő.

Merlin Stone író az istennőkről írt könyvében közölt egy karikatúrát (Hargrave Hands műve), egy görög vázakepről, melyen a mitológia istenalakja lerúgja az istennőt a Pantheonról.

Hargrave Hands művész által rajzolt ókori görög váza utánzata azt ábrázolja, amint a görög mitológia istene a hajdankor istennőjét kirúgja a görög pantheonból

Talán a Rák precessziós világhónapjának végén történt meg e váltás, de az is lehet, hogy ennél régebbi eredetű, s az égi pólusváltás eredménye.

A Molnár Ferkó népmese még abban a nagyon régi korban játszódtott le, amikor a Világmindenség középpontja, pólusa a Sárkány (Draco) csillagkép volt. A sárkány kis erdejében, az ölén volt a kis kígyó otthona, oda ment haza, oda vitte a hátán Ferkót, aki itt a sárkány gyűrűje által király lett (megkapta a Corona Borealist), s a három óriás őt szolgált.

Az égi precesszió elbillegettette a pólust a Sárkány csillagképtől, s a történeti időkben már a Kis Göncöl (Ursa Minor) rúdja végén a Sarkcsillag lett a világ közepe. Ezzel a váltással magyarázható a Sárkány csillagkép hatalomvesztése, mely maga után vonta az anyaság háttérbe szorulását, s az is-

tenői szerepkör lecsengetését. A sárkányok kora lejárt égen és földön. Az égen elbillegett tőle a központ, a földön a női természetet a férfierő gyűrte le. A földi sárkányt, az anyai szeretet szimbólumát szörnyeteggé degradálták, s a történeti kor hősei a sárkányölő vitézek vagy szentek lettek.

Ezekre gondoltam, midőn a pecséthengerek álszakállas nőisteneinek titkát kutattam. Van egy pecséthenger, ahol egy életfa mellett az álszakállas Sziriusz áll a két lábán és az életfán támaszkodó égi ebbel, a Nagy Kutya csillagképpel. Sziriuszt a szakáll leplezi. A kutya kicsit macskaszerű. Mindketten rejtőzködnek. Talán csak így tudják megvédeni az életfát?

A turániak archaikus világában szakáll alatt ugyan, de megmaradt az Istenanya vezérszerepe. Azokra a bevonulásokra gondolok, ahol Nimrud-Orion kocsin vagy bárkán vonul be, s az aki égi trónuson lebegve mutatja az utat, vagy szárnyas griffet kormányoz, az mindig az Istennő, a Boldogasszony, a Baba. Ezt a hagyományt követte Szent István, midőn a Boldogasszonyt regnáló királynőként állította hazánk élére, avagy mindig ott állt, s Szent István csak rámutatott jelenlétére.

Bevonulás

IRODALOMJEGYZÉK

CORNELIUS Geoffrey: Csillagképek kézikönyve Magyar Könyvklub

Infantis Lacika. Karcsai magyar népmese. Elemzi Gyárfás Ágnes. MBE. Miskolc, 2002.

PAP Gábor: Hazatalálás. Püski kiad. Bp. 2000.

STONE, Merlin: Amikor az isten asszony volt. Sunday Times Magazine cikkének magyar fordítása É.n.

VÉGVÁRI Lajos: A típus átalakulása maszkká. 583-598. old

In.: HOM Évkönyve XXVII-XXVIII. 1991. (különlenyomat)